

O ČEŠTINĚ NA JIŽNÍ POLOKOULI

Jiří Kostečka, česká škola v Adelaide

Tímto příspěvkem chci informovat kolegy češtináře o výuce češtiny u protinožců. Hlavním cílem textu je seznámit bohemisty s podmínkami, cíli, obsahem a specifiky výuky naší mateřštiny v těchto dvou zemích a některé snad i inspirovat k tomu, aby se přihlásili do programu pomoci krajanům a zkusili zcela jinou formu pedagogické činnosti, než na jakou jsou zvyklí u nás doma. V samostatném článku následně pojednám též o praktických problémech bilingvní výchovy, jež se v dnešní době neomezuje jen na učitelovo působení v zahraničí, ale týká se již i vyučování v České republice.

Zmíním se rovněž o některých více či méně příjemných stránkách dlouhodobého pobytu v tak exotických destinacích – a nepůjde zdaleka jen o žraloky žeroucí české učitele v Tichomoří.

I. OBECNÝ RÁMEC PŮSOBNÍ ČESKÉHO UČITELE U KRAJANŮ

Jazykové a kulturní aktivity českých učitelů působících v cizině zastřešuje **Dům zahraniční spolupráce**, organizace spadající pod Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. DZS řídí (kromě řady jiných vzdělávacích aktivit) dva dlouhodobé projekty, v jejichž rámci vyjíždějí čeští učitelé do zahraničí, oba pod názvem **Program podpory českého kulturního dědictví v zahraničí (krajané, lektoři)**: 1. výuka češtiny na zahraničních univerzitách (lektoráty); 2. učitelé u krajanů (české školy v cizině). Působíšť učitelů u krajanů je v současné době dvanáct; kromě tradičních českých enkláv v chorvatském Daruvaru či rumunské Svaté Heleně např. i v Argentíně, Paraguayi, Brazílii, USA a v Austrálii a na Novém Zélandě.

Od r. 2017 vyučuji češtinu u krajanů v australské Adelaide¹ a v novozélandských městech Tauranga a Dunedin (maorsky Otepoti).

Požadavky na lektory i učitele jsou přísné: mandatorní je vysokoškolské vzdělání (preferenčně v oboru bohemistika), pedagogická praxe a prokázaná znalost nejméně jednoho světového cizího jazyka (nebo přímo jazyka užívaného v destinaci); žádoucí je i dovednost hry na nějaký hudební nástroj, popř. zkušenosti s divadelnictvím, knihovnictvím apod. Vyslání lektorů a učitelů předchází náročný konkurz, v němž kandidát(ka) po patnáctiminutové přípravě předvede *in situ* řešení konkrétní didaktické situace a ihned nato absolvuje obsáhlý pohovor s komisí.

Úvazek učitele u krajanů je časově proponován podle modelu 1–2–(1): první rok je zkušební, následné dva roky standardní, smlouvu je možné prodloužit ještě o čtvrtý rok.

---

¹ Název města vznikl na počest manželky britského krále Williama IV (1765–1837); krajané jej skloňují podle vzoru „žena“, odtud ženský rod v našem textu.

Náplň práce českého učitele u krajanů tvoří zejména výuka češtiny a propagace českého jazyka a české kultury (např. pořádání přednášek, filmových klubů, výstav, divadelních představení, sportovních a jiných akcí). Učitel též spolupracuje s regionálními krajauskými časopisy, pomáhá při organizaci významných klubových akcí (setkání k výročí, na Velikonoce a Vánoce aj.) a účastní se škol v přírodě, výletů apod.

II. DESTINACE NA JIŽNÍ POLOKOULI

Austrálie

Čeští učitelé jsou vysíláni do Austrálie od r. 2014; Nový Zéland jim přibyl od r. 2016. Původní koncept byl ten, že učitel zahájil svoji misi v jednom městě (Perth), po třech měsících se přesunul do jiného (Melbourne), po dalším čtvrtroce se stěhoval znovu (do Adelaide a na týdenní kemp do Sydney), na závěr prvního roku pak odletěl na Nový Zéland. Záměrem bylo poskytnout zejména metodickou pomoc co nejširšímu počtu krajauských škol na jižní polokouli. Po třech letech se však ukázalo, že tento model vykazuje určité nedostatky – finanční, organizační i didaktické: učitelovy letecké přesuny byly nákladné, nějakou dobu si musel zvykat na nové prostředí a odlišné požadavky či očekávání krajanů; hlavně však nešlo za pouhé tři měsíce pracovat koncepčně, vytvořit alespoň trochu pevný učební plán.

Pro můj tříletý pobyt tedy bylo stanoveno, že učitel bude mít trvalou základnu v jediném australském městě (nejvíce vyhovovala Adelaide, o tom za chvíli) a do ostatních bude zajíždět nejvýš dvakrát za rok na týdenní jazykový kemp. Totéž se týká Nového Zélandu: tam učitel vyráží každý rok jednou, a to střídavě do dvou míst, celkově nejvýš na 3 týdny. Tento systém se plně osvědčil – omezuje učitelovo stěhování na únosnou míru a umožňuje budovat kvalitní českou školu na jednom místě.

Hlavní město státu Jižní Austrálie Adelaide bylo jako stálé učitelovo působiště vybráno z několika důvodů. Krajané v Sydney, Melbourne a Perthu založili relativně velké školy, mají k dispozici učitele-rodilé mluvčí z řad českých studentů tamních univerzit; v Brisbane se nenašly vhodné ubytovací podmínky; v hlavním městě Canbeře vznikla česká škola teprve v r. 2018. Adelaide naopak nemá k dispozici kvalifikovaného pedagoga z vlastních řad. Navíc tu lze realizovat **individuální výuku**, protože školní třída se nachází přímo v Československém klubu, nikoli v draze pronajímaných prostorách, jak je tomu v jiných australských městech.

Česká škola v Adelaide byla založena r. 2012 při tamním Čs. klubu. Ten se pyšní primátem, že jde o vůbec první krajauský klub v Austrálii: byl ustaven již r. 1949. Ve výročním roce 2019 měl 247 členů. Útulná místnost školy je vybavena bohatou knihovnou, výukovými materiály a počítačem s přístupem na pevný internet. Knihovna obsahuje vpravdě nevídané množství titulů, často unikátních: našel jsem zde mj. kompletní Palackého Dějiny, rozsáhlou sbírku děl Čapkových, ale též verneovky, dětskou literaturu, poezii; silně jsou zastoupeny i tituly slovenské. Pro výuku má učitel péčí České republiky k dispozici řadu učebnic od slabikáře po český jazyk pro 2.–6. ročník, české čítanky a písanky, zpěvníky, různé stolní hry, velké

množství pohádek, dobrodružné knihy pro malé i větší čtenáře; pro předškoláky pak říkanky, omalovánky, tablet s hravými výukovými programy propojený s velkoplošnou televizí, obrázkové knížky, obrázkové karty aj.

Protože školní výuka v Austrálii probíhá nikoli po pololetích, ale v trimestrech, vždy s týdenními prázdninami po každém z nich a s hlavními prázdninami od Vánoc do konce ledna, musí se tomuto cyklu přizpůsobit i Čs. klub a česká škola. Leden ovšem rozhodně nepřináší učitelskou dovolenou – upravuje se třída, katalogizuje knihovna, dělají se přípravy na další školní rok, nepřerušeně probíhá výuka dospělých.

Česká škola v Adelaide původně nabízela výuku dvou věkových skupin žáků jedenkrát za 14 dnů, od r. 2015 jednou týdně. Po svém příjezdu v březnu 2017 jsem zavedl kromě večerní páteční výuky tří tříd (předškoláci, 1. třída, spojená 2. a 3. třída) i zmíněnou výuku individuální. Navázal jsem též na již existující kondiční kurzy češtiny pro krajany-seniory, poskytuji i výuku češtiny *ab ovo* pro australské zájemce z řad manželů a partnerů našich krajanů. Nabídl jsem rovněž lekce hry na klavír podle českého kurikula ZUŠ (přihlásilo se 7 žáků) a vedu šachový kroužek (4 žáci). Celkový můj úvazek včetně výuky dospělých tak činil za dva roky 28 hodin týdně.

Jazykově pokročilé žáky přihlásili jejich rodiče do české **Základní školy Březová**, která nabízí konzultační činnost pro děti krajanů v cizině, dodává výukové materiály a umožňuje žákům skládat zkoušky, díky nimž mohou získat platná česká vysvědčení.

Čs. klub v Adelaide vydává dvouměsíčník **Život**. Český učitel jej kompletně rediguje, jazykově koriguje a též do něj pravidelně přispívá. (V l. 2017–2019 jsem napsal 15 příspěvků.)

Učitel má v Adelaide zajištěno velmi dobré ubytování. Vzdálenost do školy ovšem činí 17 km; vzhledem k téměř neexistující městské hromadné dopravě je nezbytností auto a rychlá adaptace na jízdu vlevo.

Nový Zéland

Učitel zalétá jednou za školní rok do měst Tauranga (severní ostrov) a Dunedin (jižní ostrov).

Pravidelná česká škola se v obou koná jedenkrát za týden. Vybavení škol (a to i v Aucklandu, kde jsem navštívil sobotní výuku) je podstatně skromnější než v Adelaide.

V r. 2018 zorganizovala česká škola v Tauranze první z plánovaných kempů. Proběhl v krásném prostředí u jezera Okataina na severním ostrově a rodiče jej vyhodnotili jako neobyčejně přínosný. Druhý česko-novozélandský kemp se chystá na leden 2020 v okolí města Dunedin.

Na závěr této informativní části článku uvádím počty předškoláků a žáků, kteří pravidelně docházejí do českých škol, v nichž působím:

Adelaide, AUS: 30 dětí ve věku od 3 do 11 let.

Dunedin, NZ: 10 dětí ve věku od 5 do 12 let.

Tauranga, NZ: 10 dětí ve věku od 4 do 12 let.

III. DIDAKTICKÉ ASPEKTY VÝUKY U „KLOKANŮ“ A „KIWIŮ“

Hlavním cílem výuky u krajanů je **budovat nebo udržet nebo posílit jejich komunikační dovednosti v češtině** – týká se to především dětí, ale i těch dospělých, kteří po dlouhém pobytu v jinojazyčném prostředí nechtějí mateřštinu ztratit. Důležitá je i osvětová činnost učitele, šířící dobré jméno České republiky, přibližující její historii, kulturu a realie.

Pokud jde o samotnou výuku češtiny, ta se musí samozřejmě odvíjet od věkové kategorie žáků a též od jejich aktuální jazykové úrovně. Zde se učitelé u krajanů dostávají do obtížné didaktické situace, neboť ve většině destinací zmíněné dvě okolnosti nejsou v harmonickém vztahu. Na jedné straně nemálo dětí hovoří dobře česky v širokém věkovém pásmu od 4 do 11 let, ovšem je nemožné složit z nich věkově homogenní třídu (skupinu); na straně druhé pokusy dát dohromady skupiny věkově sourodé narážejí na naprosto rozdílné jazykové úrovně žáků. Konkrétně v Adelaide hovoří česky plynně či téměř plynně celkem jedenáct dětí ze třiceti, dvě další hovoří s chybami; šest dětí češtině na různé úrovni nějak rozumí, ale nehovoří; zbytek prakticky nerozumí ani nehovoří.

Do toho pak přicházejí překážky organizační a časové. Během týdne chodí děti do škol v místě svého bydliště, po škole jsou do půl třetí v *osh* (něco jako naše družina) a odpoledne a večer mají mnoho kroužků. Zvolil jsem tedy jediné skutečně funkční řešení, totiž individuální výuku *one on one*, popř. *one on two*. Páteční skupinovou výuku pro školáky bez rozlišení věku jsem zachoval; věnuji ji **české historii** (osvědčil se mně např. velmi dobře zpracovaný kreslený seriál Dějiny staré Prahy), **českým reáliím** (základy českého zeměpisu, zajímavá města a místa v ČR – vždy na základě nějakého videa) a nácviku **lidových písní**. Předškoláci bez rozlišení vstupní jazykové úrovně mají v pátky českou konverzaci, zpěv a výtvarné aktivity.

Mezi hlavní metody práce při **individuální jazykové výuce** patří nácvik čtení, psaní a česká konverzace. Čtení jsem založil na genetické metodě; psaní na nácviku spojitého písma, které se v Austrálii téměř nepoužívá. (Největší problém je naučit žáky přirozené držení tužky a odnaučit je chybné návyky.)

Český učitel v Austrálii i na Novém Zélandu se musí připravit na dosti uvolněnou kázeň dětí, poměřováno i „modernizovanými“ českými zvyklostmi. Děti krajanů jsou zvyklé z australských škol na to, že je při vyrušování učitel neusměrní, často se nekoncentrují na zadaný úkol; uprostřed hodiny zničehonic vytvoří separátní skupinku u okna a dělají si, co jim právě libo. Ve vzájemné interakci učitel – rodič jsme však některé děti naučili po dvou letech i zdravit, nejíst v hodině, ba dokonce chápat pojmy *tykání* a *vykání*.

Nemohu se nezmínit ani o nezvykle vysoké frekvenci specifických poruch učení u dětí. V australské skupině 30 žáků jsem zaznamenal čtyři žáky se silným stupněm ADHD, čtyři dyslektiky, tři dysgrafiky, pět dětí s některou formou výslovnostní poruchy (a to nejen v češtině, ale i v jim bližší angličtině: *dyslálíi*, *sigmatismus*, *rotacismus*, *rotacismus bohemicus*). Velmi podobná situace je i na Novém Zélandu. V některých případech jde o projevy tak markantní, že brání porozumění tomu, co dítě říká. Český učitel by tedy měl být přiměřeně vzdělán i v oblasti neurolingvistiky a logopedie.

Učitelování s sebou přináší i okamžiky humorné a výuka na jižní polokouli není výjimkou. Nejvíce jsem jich zaznamenal v souvislosti s kolizemi anglického a českého pravopisu a s ním související výslovností češtiny. Děti našich krajanů si přinášejí z australských škol pojetí „čti slovo jako celistvý a hotový znak“, zatímco čeština vyžaduje pojetí „čti slovo po hláskách či slabikách a nic nestahuj ani nevynechávej“. Např. v angličtině se psané *ou* vyslovuje v konkrétních slovech jako čtyři různé samohlásky, mj. [u]. Pak se nelze divit, že ve větě *Jaká krásná mouka!* četlo dítě [muka]. Odnaučit žáky vyslovovat české *ch* jako [č], *e* v otevřené slabice jako [í] či *c, ck, čk* jako [k] je téměř nadlidský výkon, stejně jako přimět je dodržovat vokalickou kvantitu. Čímž se dostávám k ještě jednomu příkladu avizovaného humoru: Četli jsme se třídou nahlas „Kртеčka a televizi“ a došlo na větu *Krtek cákal všude kolem*. Jak zazněla při australské výslovnosti češtiny, si lze s ohledem na právě řečené jistě domyslet.

VOLNÝ ČAS UČITELE U KRAJANŮ

Austrálie je země opravdu obrovská. Jak, to si našinec uvědomí, teprve když jí projíždí. Ani kdyby učitel vůbec nejezdil na dovolenou do České republiky a místo toho cestoval jen v domovině klokanů a koal, nestihl by vidět víc než jen zlomek zdejších krás. Nebudu se ale věnovat opěvování toho, co jsem viděl, protože to vše lze najít na internetu; zajímavější bude poukázat na to, co může Čecha v *Terra Australis* překvapit nemile.

Pro našince je zejména nebezpečné podvědomé přesvědčení, že nejhorší, co se mu v přírodě může stát, je setkání s divočákem (či s medvědem v Beskydech nebo kdesi na Zlínsku).

V Austrálii bohužel hrozí i víc než jen nemilé (ba občas smrtelné) nakopnutí klokanem nebo pštroskem emu. Například opravdu není záhodno motat se ve vysoké trávě při sběru hub (pro nás Čechy: rostou zde hříby, modráci a klouzci!), protože druhý nejjedovatější had světa, tzv. brownie (*Pseudonaja textilis*), je nepříjemně hojný už v lesoparcích na předměstích velkých měst. Jednomu z krajanů vlezl před dvěma lety do karavanu a zakousl se mu v noci přímo do nosu; zachránilo ho jen to, že hada identifikoval a přivolání Royal Flying Doctors mu do dvaceti minut píchli správné sérum. I doma, natož při kempování je radno protřepat večer i ráno řádně oblečení a prověřit, jestli do něj nevlezl silně jedovatý pavouk redback (*Latrodectus hasseltii*), populárně zvaný „australská černá vdova“ – obzvlášť rád totiž vyhledává lidské příbytky. V moři ani zdaleka nehrozí tolik žraloci (každá větší pláž má žraločí hlídky a poplachový systém – sám jsem po siréně bezpečně utekl na břeh nejmíň čtyřikrát), jako spíše medúzy a smrtelně jedovaté chobotnice kroužkované (*Hapalochlaena lunulata*); záchrana života po setkání s posledně jmenovanou spočívá toliko v co nejrychlejším napojení postiženého na umělou ventilaci. I při prostém šnorchlování může kolem vás majestátně proplout rejnok (*Bathytoshia brevicaudata*), který je nádherný jen do chvíle, než vás zabije jedovatým ostnem (tento druh měl na svědomí mj. život světově proslulého australského potápěče a publicisty Steva Irwina v r. 2006). Ovšem nebezpečnější než všichni mořští živočichové jsou zrádné spodní proudy,

kteří i závodního plavce nemilosrdně odtáhnou daleko na širý oceán: na nejpoblížší australské pláži Bondi v Sydney jsem viděl za jeden den dvanáct zákroků pobřežní hlídky za tzv. ripem, tj místem, kde se vlny lámou a vracejí plavce zpátky „to the point of no return“. (Turisté jsou prostě nepoučitelní, plavou za rip, i když varovné cedule jsou rozmístěny po celé pláži.)

Komicky pak může znít informace o zákeřných náletech místních „strak“ – ve skutečnosti *flétnáku* (angl. *magpies*, *Gymnorhina tibicen*) – na cyklisty. Legrace ovšem přestává v okamžiku, když cyklista v době jejich hnízdění jen na okamžik sundá přilbu. Kdo viděl Hitchcockův horor Ptáci, může si o agresivitě těchto ptáků učinit představu: ve vypjatých případech jde bez přehánění o oči nebo o týl.

Dále je třeba se zmínit o tzv. heat waves, vlnách veder, které přicházejí pravidelně v lednu a únoru. Měl jsem tu pochybnou čest zažít v r. 2019 historický teplotní rekord Jižní Austrálie, když 24. 1. bylo nedaleko mého bydliště naměřeno 49, 6 stupňů nad nulou. Nenechal jsem si samozřejmě tuto příležitost ujít a vyrazil v pravé poledne na krátkou procházku. Dodnes se divím, proč se Jeníček s Mařenkou tolik báli pece – ta proti tomuhle musí být chladivým rájem...

Konečně učitel se za žádných okolností nesmí vydat sám na delší výlet do vnitrozemí. Běžný mobilní signál se ztrácí většinou již 100 km za posledním obydleným místem a tankovacích zařízení je v Austrálii nepříjemně málo. Porucha na automobilu nebo vyschlá palivová nádrž mohou být fatální: v době mého pobytu takto zahynula australská (!) čtyřčlenná rodina, která uvízla jen 30 km od nejbližšího městečka a pokusila se dojít pro pomoc pěšky. Všichni zahynuli ve vedru po cestě...

Z tohoto hlediska je – až na ty výlety – daleko přívětivější Nový Zéland, jehož fascinující přírodní krásy nekazí alespoň na zemi ani hadi, ani klišťata; také tam nejsou taková vedra. Nanejvýš se člověk může ztratit a bez signálu zahynout v divočině. To se stalo za mého pobytu i jednomu Čechovi, který se s partnerkou vydal na trek, aniž správčům národního parku oznámili, kam jdou. Dívka se zachránila jen zázrakem. Žraloci a jiní mořští predátoři tam ovšem jsou též, stejně jako zpětné mořské proudy.

Milovník Tolkiena by málem řekl: zlatý, bezpečný český „shire“... (Mimochodem poštěstilo se mi rajský Hobitín navštívit, leží nedaleko Taurangy.)

Ale snad se sluší zahrát i na pozitivní notu: Na Novém Zélandu lze bez nebezpečí pozorovat jeden biologický zázrak, o němž se příliš nepíše, ač je opravdu fascinující: glow-worms (*Elateridae*, *Lampyridae*, *Phengodidae*, *Rhagophthalmidae*). To jsou červíci, kteří v noci svítí podobně jako naše světlušky, leč nelétají. Osidlují vlhké skály u vodopádů nebo v jeskyních a lákají kořist na luminiscenci, již ve tmě vydávají. Na jednom místě jich bývají desetitisíce a tvoří neskutečné svítící shluky, připomínající nejvíce galaxie na rozzářené noční obloze. Na mnoha místech se na tuto spektakulární podívanou vybírá tučné vstupné!

A když jsme u těch hvězd: Jižní kříž plane na jižní polokouli vskutku nádherně. V Austrálii i na Novém Zélandě.

Jiří Kostečka

Česká škola v Adelaide, Jižní Austrálie